
ANTİK DERGİSİ

Sayı/Issue: 1

Ocak/January 2026

PSİKOLOJİ ve TARİH: İKİ DİSİPLİNİN KESİŞİMİNDE İNSAN DENEYİMİNİ ANLAMAK

PSYCHOLOGY and HISTORY: UNDERSTANDING HUMAN EXPERIENCE at THE INTERSECTION of TWO DISCIPLINES

Müşerref TURGUT*

Öz

Bu makale, psikoloji ve tarih disiplinlerinin kesişiminde insan deneyimini anlamaya yönelik bir inceleme sunmaktadır. Psikotarih yaklaşımının doğuşu, tarihsel aktörlerin psikolojik analizleri, toplumsal hareketlerin anlaşılması ve zihniyet tarihinin gelişimi üzerinden iki disiplinin birbirini nasıl tamamladığı ele alınmaktadır. Ayrıca, psikoloji biliminin tarihsel ve kültürel bağlamı dikkate alarak geçirdiği paradigma değişimi, bireylerin gelişim süreçlerinin tarihsel olaylarla bağlantısı ve modern dönemde disiplinler arası araştırmaların geldiği nokta tartışılmaktadır. Çalışma, psikoloji ve tarih arasındaki etkileşimin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde insan davranışlarını anlamada vazgeçilmez bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Psikoloji, Tarih, Psikotarih, Mentalite Tarihi, Psikobiyografi, Kültürel Psikoloji

Abstract

This article offers an analysis of human experience at the intersection of psychology and history. It explores the emergence of psychohistory, the psychological examination of historical actors, the interpretation of social movements, and the development of mentalité history, highlighting how these two disciplines complement each other. Furthermore, the study discusses the paradigm shift in psychology towards considering historical and cultural contexts, the connection between individual developmental stages and historical events, and the current advances in interdisciplinary research. The findings underline that the interaction between psychology and history is an indispensable tool for understanding human behavior at both individual and societal levels.

Keywords: Psychology, History, Psychohistory, History of Mentalities, Psychobiography, Cultural Psychology

Giriş

İnsanlık tarihinde, bireysel ve toplumsal davranışların arka penceresinde yer alan psikolojik motivasyonlar ve içgüdüler, tarihsel olayların seyrini belirleme anlamında kritik bir öneme sahip olmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren akademik alanda psikotarih yaklaşımının varlığı görülmüştür. Dolayısıyla bu durum tarihsel süreçleri psikolojik teoriler ışığında anlama girişimine sebebiyet vermiştir. Psikoloji ve tarih alanında gözlemlenen interdisipliner yaklaşım, tarih biliminin yalnızca kronolojik sıralamadan ibaret olmadığını, yüzyıllar içerisinde insanların motivasyonlarını, zihinsel süreçlerini de takip etmenin gerekli olduğunu bizlere göstermiştir.¹ Bununla birlikte psikoloji biliminin de kendi metodolojisini tarihsel perspektifle zenginleştirme fırsatı bulmuştur. Bu makalede psikoloji ve tarih bilimi arasındaki ilişki, her iki bilim dalının birbirinden nasıl yararlandığı ve bu kesişim sayesinde çıkan psikotarih yaklaşımı incelenecektir.

Psikotarihin Doğuşu ve Gelişimi

1950’li yıllarda temeli atılan psikotarih yaklaşımı, tarihsel kişiliklerin ve toplumsal hareketlerin psikoanalitik yöntemlerle incelenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Psikanaliz’in kurucusu ve

¹ Hadiye Yılmaz Odabaşı, “Psikotarihin Tarihi: Yaklaşımlar ve Tartışmalar,” Universal Journal of History and Culture 2, no. 2 (2020): 131-152.

psikolojinin babası olarak bilinen Freud ilk psikotarih eserlerinin sahibi olarak bilinmektedir. Totem ve Tabu (1913), Musa ve Tektanrıcılık (1939) isimli eserleri alanda yapılan ilk psikotarih çalışmalarıdır. Öte yandan bu alanın öncülerinden Erik Erikson'ın "Delikanlı Luther" (1958) eseri tarihsel figürlerin kişilik gelişimi ve psikolojik motivasyonlarının tarihsel durumlar, olaylar üzerindeki etkisini düzenli şekilde inceleyen çalışmalar arasında yer almıştır.²

Psikotarihin temelde pek çok varsayımı bulunmaktadır. Bu varsayımlarından en önemlisi, tarihsel aktörlerin bilinçsiz seçimlerinin ve motivasyonlarının, çatışmalarının aldıkları politik ve sosyal kararlar üzerinde belirleyici role sahip olmasıdır. Bu yaklaşım sayesinde geleneksel tarih yazımında kullanılan kronolojik sıralamanın göz ardı ettiği "neden, nasıl" soruları ön plana çıkararak tarihsel olayların arka penceresindeki psikolojik fenomenlere önem verilmiştir.

Tarih Biliminin Psikolojiden Yararlanma Yolları

20. yüzyıldan itibaren insan deneyimlerinin karmaşıklığını anlamak amacıyla psikolojik teoriler ve yöntemler tarih alanı içerisine sistematik bir şekilde entegre edilmiştir. Tarihçiler, geleneksel pozitivist yaklaşımın yanı sıra toplumsal davranış kalıplarını, zihinsel süreçleri anlamlandırmak amacıyla Freudyen psikanaliz, Gestalt psikolojisi, Jung'un arketip teorisi ve modern bilişsel bilimler gibi farklı psikolojik ekollerin yaklaşım ve yöntemlerini kullanarak tarihsel analize geçilmiştir. Tarih biliminin bu entegre yaklaşımı üç temel alanda kendini göstermektedir: tarihsel aktörlerin psikoloji analizlerinin yapılması, kitle hareketlerinin ve sosyal dinamiklerin analizi ile dönemsel zihniyetlerin ve kolektif bilinç yapılarının incelenmesi.

Tarihsel Aktörlerin Anlaşılması

Tarihçiler özellikle biyografi yazımı için psikoloji biliminin temel teorilerinden yararlanmaktadır. Psikobiyografi, tarihsel şahsiyetlerin psikolojik yöntemlerle incelenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşım sayesinde bireyin kişilik gelişimi, travmaları, savunma mekanizmaları tarihsel bağlamda analize tabi tutulmaktadır. Sigmund Freud'un psikanaliz kuramı tarihsel figürlerin bilinçdışı motivasyonlarını, çocukluk döneminde yaşanan

² Richard W. Noland, "Psikotarih: Teori ve Pratik," çev. Mustafa Alican, Tarih Okulu, no. VI (Ocak–Nisan 2010): 95-123.

travmatik olayların yetişkinlik dönemindeki politik kararları üzerindeki etkilerini anlama konusunda önemli bir araç olarak kullanılmıştır.

Toplumsal Hareketlerin Analizi

Kitle psikolojisi alanında yapılan çalışmalar, tarihçilere devrimler, ayaklanmalar, isyanlar ve sosyal hareketleri anlama konusunda ışık tutmaktadır. Gustave Le Bon'un yaptığı kitleler psikolojisi çalışması, Fransız Devrimi gibi önemli tarihsel olayların analizinde kullanılmaktadır. Bununla birlikte modern sosyal psikolojinin bulguları ise faşizm ve totaliterizmin toplumsal kökenlerinin anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Mentalite Tarihi ve Zihniyetler

Annales Okulu'nun öncülüğünde gelişen mentalite tarihi, toplumsal kitlelerin düşünce yapılarını ve zihinsel kategorilerini inceleme aşamasında psikolojik teorilere önem vermektedir. 1929'da Fransa'da kurulan Annales Okulu tarih ekolü olarak bilinmektedir. Yalnızca politik olaylara ve aristokratik kesimlere odaklanmak yerine, sıradan insanların da günlük yaşamlarını, düşünce yapılarını incelemek amacıyla çalışmalar yapmıştır. Mentalite tarihi, bu okulun geliştirdiği bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Tarihin belirli dönemlerinde yaşayan insanların neye inandığını, nasıl düşündüğünü ve algılama biçimlerini araştırmıştır. Yani belirli bir kesimin zihniyet tarihini ortaya koymayı amaçlamıştır. Dolayısıyla bu yaklaşım tarih bilimini olaylar üzerinden değil zihniyetler üzerinden yeniden yazma girişimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Psikoloji Biliminin Tarihten Faydalanması

19. yüzyılda bilim sahasına çıkan psikoloji, ilk zamanlarında evrensel yasalar oluşturmayı amaçlamıştır.³ İnsan zihninin her zaman her yerde aynı şekilde çalıştığını varsayarak laboratuvarla elde edilen sonuçların tüm insanlık için geçerli olabileceğini düşünmüştür. Bununla birlikte 20. yüzyılın ortalarında psikoloji bilimi köklü bir paradigma değişimine gitmiştir. Pozitivist yaklaşımın sınırlarını aşarak insan davranışlarının kültürel ve tarihsel

³ Elvan Melek Ertürk, "Bilimsel Psikolojinin Tarihsel Süreci Üzerine," Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 7, no. 14 (Temmuz 2017): 161-180.

bağlam içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini kabul etmiştir. Yaşanan bu köklü değişimin ana nedeni, en başta amaç edinilen evrensel yasalar arayışının yetersiz olduğunun fark edilmesi ve sosyal inşacı hareketin ortaya çıkmasıdır. Sosyo-tarihsel teoriyi oluşturan Lev Vygotsky, psikolojik işlevlerin toplumsal etkileşim süreçlerinde geliştiğini ortaya koymuştur. Erik Erikson'un psikososyal gelişim yaklaşımı ise bireylerin yaşam döngüsünde belirli krizlerin ortaya çıktığını ve karşılaşılan bu zorlukların tarihsel ve kültürel bağlama göre şekillendiğini bulmuştur.

Kültürel ve Tarihsel Bağlamın Önemi

Modern psikoloji, insan davranışının kültürel ve tarihsel bağlamdan ayrı olarak anlaşılamayacağını kabul etmektedir. Bu dönüşüm 20. yüzyılın ikinci yarısında antropoloji, sosyoloji ve tarih bilimlerinin gelişiminde etkili olan teorilerle desteklenerek psikolojinin kültürü ön plana alan bir perspektif benimsemesinde etkili olmuştur. Jerome Bruner'in ortaya koyduğu kültürel psikoloji, zihnin sadece biyolojik süreçlerden geçmediğini, aynı zamanda kültürel araçlar ve sembolik sistemler ile şekillenen bir yapıya sahip olduğunu temellendirmiştir. Bu disiplinler arası yaklaşımın pratikte sonuçları, klinik psikoloji ve psikiyatri alanında kendini göstermektedir. DSM-5 kitabında ruhsal bozuklukların tanı ve tedavisinde kültürel faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmiştir.

Gelişimsel ve Yaşam Boyu Perspektif

Tarih biliminin gelişim psikolojisi ile buluşması, insan gelişiminin biyolojik olduğu kadar zihinsel ve psikolojik aşamalara da sahip olduğunu, kişinin yaşadığı dönemin ve sosyo-kültürel çevresinin de etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu yaklaşımın öncü temsilcisi Erik Erikson, Sigmund Freud'un psikoseksüel gelişim teorisini tarihsel ve kültürel bağlamla harmanlayarak psikososyal gelişim teorisini oluşturmuştur. Psikososyal gelişim teorisine göre, insan her dönemde farklı bir krizle baş etme zorunluluğuna tabi tutulmaktadır. Örneğin ergenlik döneminde yaşanan “kimlik krizi” modern sanayi toplumlarında yaşayan ergenlerde sıklıkla görüldüğünü, geleneksel toplumlarda bu tür bir krizin yaşanmadığı saptanmıştır. Bu bulgular, gelişimsel süreçlerin evrensel olmadığını, kültürel ve tarihsel bağlamda değişiklik gösterdiğini vurgulamıştır.

Günümüzdeki Gelişmeler ve Gelecek Perspektifleri

21. yüzyılda psikoloji biliminin sürekli olarak yeni bulgularla desteklendiği ve alanda gelişimin olduğu gözlemlenmektedir. Nörobilim, sosyal psikoloji ve bilişsel bilimler alanında yapılan çalışmalar psikoloji-tarih bilimine yeni boyutlar kazandırmaktadır. Özellikle kimlik psikolojisi ve travma çalışmaları, kolektif bellek araştırmaları günümüz tarihçiliğinde önemli yer tutmaktadır. Dijital beşeri bilimler ve veri analitiği gibi alanda kullanılan metodolojik yaklaşımlar, psikoloji ve tarihsel verilerin düzenli ve sistematik şekilde analiz edilmesine imkan tanımaktadır. Bu sayede gelecekte her iki disiplin arasındaki etkileşimin daha da derinleşeceğini öngörmektedir.

KAYNAKLAR

Bedir, D. I. (2023, Aralık). Psikoloji tarihi. Nobel Akademik Yayıncılık.

Elban, M. (2018). Tarihyazımından tarih eğitime psikotarih. Tarih Okulu Dergisi, 11(35), 226–248.

Ertürk, E. M. (2017, Temmuz). Bilimsel psikolojinin tarihsel süreci üzerine. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 7(14), 161–180.

Sönmez, E. (2022). Annales Okulu ve Türkiye'de tarihyazımı: Annales okulunun Türkiye'deki tarihyazımına etkisi (başlangıçtan 1980'e) (3. Baskı). Fol Kitap.

Yılmaz Odabaşı, H. (2020). Psikotarihin tarihi: Yaklaşımlar ve tartışmalar. Universal Journal of History and Culture, 2(2), 131–152.
